

УДК 330.341

**ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ**

*Ю. І. Пилипенко, д. е. н., доцент, ДВНЗ «Національний гірничий
університет», pelepenkoyi@mail.ru*

У статті аналізується система економічних та неекономічних факторів, які потенційно можуть як сприяти, так і стримувати інноваційний розвиток національної економіки. Запропоновано модель економічної системи, яка базується на принципі функціональної взаємодії структурних елементів суспільства. Визначено напрями державного стимулювання інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів економіки України.

Ключові слова: економічна система, інноваційний розвиток, структурні зміни, державне регулювання.

Постановка проблеми. Сучасна економічна наука, досліджуючи складові процесу забезпечення сталого економічного зростання, завжди пов'язувала розвиток суспільства з нарощуванням і застосуванням нових корисних знань техніко-економічного характеру, з інноваційною спрямованістю інвестицій. Проте, визнання на теоретичному та практичному рівнях важливості інновацій, формування відповідної законодавчої бази, розробка та впровадження державних інноваційних програм, поки що не створили дієвих факторів інноваційного розвитку національної економіки України.

У цьому зв'язку виникають цілком закономірні питання щодо причин такої стій-

кої антиінноваційності вітчизняної економіки. Чому не спрацьовують ті інноваційні стратегії, які розроблялися і впроваджувалися в нашій країні? Відповідь, вочевидь, слід шукати не тільки в економічній сфері.

Слід визнати, що сучасне суспільство є складною системою взаємопов'язаних й взаємозалежних елементів, які настільки тісно взаємодіють між собою, що впливаючи тільки на якийсь один із них, неможливо змінити характер функціонування системи. Тут потрібен комплексний підхід і розуміння того, що вирішення, наприклад, економічних проблем неможливе виключно економічними методами, а вимагає впливу на діяльність господарюючих суб'єктів інших

суспільних сфер. Тому дослідження інновацій та інноваційного розвитку повинно, на наш погляд, базуватися на застосуванні міждисциплінарного аналізу, оскільки діяльність людини (у тому числі інноваційна) обумовлюється впливом всього комплексу економічних, політичних, правових, культурних, релігійних та інших факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники вітчизняної економічної думки досить активно та плідно працюють в руслі проблематики інноваційного розвитку. Такими вченими як Ю. Бажал [1], А. Гальчинський [2], Л. Федулова [3], А. Чухно [4] та іншими досліджено різні аспекти інноваційної та науково-технічної діяльності, запропоновані заходи щодо її активізації у вітчизняних умовах. Проте, як свідчить економічна практика нашої країни, результати теоретичних досліджень далеко не завжди знаходять свій прояв в економічній політиці, а багато формальних «правил гри», що діють в Україні, часто ігнорують напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі інноваційного розвитку. Тому дана проблематика і надалі буде залишатися одним із пріоритетних напрямів економічних досліджень.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз структури економічної системи України та визначення напрямів її інституційного реформування для активізації інноваційної діяльності суб'єктів національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння сутності економічної (або соціально-економічної) системи багато в чому залежить від того методологічного прийому, який застосовується для аналізу цього складного об'єкту і використання якого визначає кінцеві результати дослідження. Як справедливо, на наш погляд, зазначає російський дослідник Ніжегородцев Р. М. [5, с.62], ту різноманітність методологічних підходів, що застосовуються для аналізу економічних систем, умовно можна звести до трьох основних концепцій.

Перша – структурна концепція, передбачає аналіз економічних систем в якості взаємозалежних та підпорядкованих ієрархічних структур (елементів системи), де від-

носини між елементами системи та самою системою визначають її існування та закономірності розвитку. Пізнання внутрішньої структури системи, сутності взаємозв'язків між її елементами, а також елементами та системою в цілому є необхідними моментами процесу дослідження економічної системи відповідно даної теоретичної концепції.

Друга – функціональна концепція, розглядає економічну систему як окремий, відносно закритий об'єкт («чорний ящик»), відкритий для впливу зовнішнього середовища. Під зовнішнім впливом змінюється набір іманентних системі властивостей та параметрів, сукупність яких, власне, і характеризує саму систему та її стан, а отже і функціональну роль системи у даному середовищі. Одночасно, вивчається і зворотний вплив властивостей та параметрів системи на зовнішнє середовище.

Третя концепція – каузальна, аналізує економічні системи як складні динамічні об'єкти, діалектичний розвиток яких відтворюється на основі суперечностей, закладених в самій системі. В центрі уваги даної концепції – причинно-наслідкові закономірності, що визначають суперечливу єдність кількісних та якісних змін елементів економічної системи, економічні закони, що зумовлюють її діалектичний саморозвиток. Звичайно, що в теоретичному аналізі ці три концепції можуть і повинні поєднуватися і історія досліджень економічних систем дає нам досить багато прикладів вдалих (і не зовсім) спроб підтвердження діалектичної єдності вказаних концепцій.

Так, наприклад, певним розвитком каузальної концепції є еволюційний підхід, який передбачає вивчення економічних об'єктів у динаміці, широке використання принципів діалектики, в тому числі врахування внутрішніх суперечностей та історичного характеру розвитку економічних систем. Особливістю еволюційного підходу, його принциповою відмінністю від власне каузальної концепції, є вивчення соціально-економічних систем не як механізмів, а як організмів, що послідовно проходять у своєму життєвому циклі етапи становлення, розвитку, занепаду та загибелі і розвиваються по законам еволюції, по законам самоор-

ганізації складних систем.

На наш погляд, саме еволюційний підхід, застосування принципів синергетики претендує на відносно зближення різних економічних шкіл у методології вивчення соціально-економічних процесів. Він акумулює в собі позитивні елементи попередніх стилів наукового мислення. Дійсно, з одного боку, еволюційний підхід розглядає детермінованість, динамізм як фундаментальну ознаку розвитку системи як цілого, що пов'язана з розвитком відкритих систем між точками біфуркації, тобто шляхів вибору еволюції. З іншого боку, даний підхід представляє статичність, стохастичність як системну ознаку також фундаментального характеру, однак таку, що відноситься до рівня елементарної будови системи.

Синергетика останнім часом стала широко використовуватись у дослідженнях досить різних наук, в тому числі і економічних. Як вважається, використання даного методологічного прийому відкриває значно більші можливості у отриманні знань про функціонування не рівноважних відкритих систем, до яких належить економіка.

Разом з тим, слід мати на увазі, що економічна система не є аналогічною фізичним, біологічним, хімічним та іншим системам, що в ній є своя специфіка, яка, по суті, і обмежує дослідницькі можливості застосування еволюційного підходу взагалі, і синергетики зокрема. Як свідчить практика, на сьогоднішній день у науковому співтоваристві все ще не здійснено жодного завершеного наукового дослідження і вирішених проблем трансформаційного розвитку виключно за рахунок застосування еволюційного підходу. Є спроби, є певні досягнення, однак цілісної картини економічного розвитку не сформовано.

В економічній системі діють люди, діють свідомо або несвідомо, ставлять перед собою певні цілі і прагнуть їх досягнення. Це, відповідно, накладає і певну специфіку на процеси, які протікають в даній системі. Саме тому слід враховувати особливості суспільних систем, досліджувати те, як загальні закономірності, властиві для інших систем, видозмінюють свій характер в системі живих людей і їхніх взаємозв'язків, до яких

трансформацій приводять. Тільки рух пізнання у визначеному напрямку, ретельне дослідження специфіки економічної системи, перевірка аналітичних можливостей кожного метода аналізу, розробка і апробація нових інструментів дасть в руки дослідника засіб пізнання складної реальної практики.

Виходячи із структурно-функціональних характеристик, ми представляємо суспільство як взаємопов'язану цілісність культурної, демографічної, економічної, політичної, екологічної, інституціональної та технологічної систем. Така процедура у гносеологічному плані є важливим моментом, оскільки теоретичне виокремлення будь-якої системи у відносно автономний елемент суспільства обов'язково передбачає аналіз її зв'язків та механізмів переплетіння з іншими суспільними сферами. Подібний методологічний висновок щодо механізму пізнання економічної системи є логічним відображенням самої сутності системного підходу, його основних принципів застосування при аналізі складних об'єктів, явищ та процесів. Цьому значно сприяє синергетичне розуміння розвитку, за яким система сприймається як відкрите для обміну речовиною і енергією з навколишнім світом явище.

Дійсно, системний підхід доводить, що основні властивості та результати діяльності будь-якої досліджуваної системи хоча суттєво і залежать від складу та властивостей елементів, що складають дану систему, проте повністю не можуть бути розкриті та пізнані тільки через вивчення характеристик цих елементів. Тобто, розуміння сутності економічної системи принципово неможливе без урахування впливу на її функціонування інтегративних властивостей суспільної надсистеми у цілому та функціональних характеристик інших її структурних елементів.

Іншими словами, суспільство функціонує як цілісна система на основі взаємопроникнення одних підсистем в інші та їх взаємозв'язку. З однієї сторони, кожна підсистема суспільства виконує свою, специфічну роль та свою функцію у життєдіяльності суспільства у цілому. З іншого – взаємозв'язок даних підсистем через взаємне

доповнення та не суперечливість виконуваних функцій, є однією із головних ознак стійкості системи у цілому.

Використовуючи даний підхід, можливо, на наш погляд, представити модель економічної системи, яка структурно включає в себе наступні елементи: економічну культуру, інституціональне середовище економічної діяльності, еколого-ресурсну, техніко-технологічну і споживчо-трудова підсистеми, економічне ядро та управлінську підсистему (рис. 1). Такі структурні компоненти у відповідності із принципом інтегрованості суспільних процесів є результатом взаємопроникнення одна в одну всіх систем суспільства через виконання ним внутрішньосистемних функцій (див. напр. [6]).

Структурні елементи економічної системи можливо подати у формі піраміди, що зумовлюється наступними аргументами. По-перше, подібна форма необхідна для відображення різного ступеня мінливості її структурних елементів як еволюційно, так і під впливом спеціальних адміністративних рішень. Тому ближче до основи піраміди розташовані підсистеми (економічна культура, інституціональне середовище економічної діяльності, еколого-ресурсна підсистема), які складають так звану «фундаментальну групу», особливістю якої є відносно повільні внутрішні зміни, а у верхній частині – ті підсистеми (техніко-технологічна, споживчо-трудова підсистеми, економічне ядро та управлінська підсистема), які з історичної точки зору більш рухливі і швидше змінюються під впливом певних управлінських рішень («функціональна група»).

Структурні елементи економічної системи можливо подати у формі піраміди, що зумовлюється наступними аргументами. По-перше, подібна форма необхідна для відображення різного ступеня мінливості її структурних елементів як еволюційно, так і під впливом спеціальних адміністративних рішень. Тому ближче до основи піраміди розташовані підсистеми (економічна культура, інституціональне середовище економічної діяльності, еколого-ресурсна підсистема), які складають так звану «фундаментальну групу», особливістю якої є відносно повільні внутрішні зміни, а у верхній части-

ні – ті підсистеми (техніко-технологічна, споживчо-трудова підсистеми, економічне ядро та управлінська підсистема), які з історичної точки зору більш рухливі і швидше змінюються під впливом певних управлінських рішень («функціональна група»).

По-друге, модель у формі піраміди більш наглядно ілюструє взаємозв'язок та тісну взаємозалежність її структурних складових. Подібна побудова дозволяє відобразити як функціональний взаємовплив елементів системи (наприклад, існуючий рівень технологій багато у чому визначає склад і структуру трудових ресурсів, а також характер виробничої діяльності та її результат), так і залежність суміжних підсистем одна від одної, коли суттєві зміни в одній з них можуть відбутися лише за умови погодження даних змін із трансформацією в інших підсистемах (наприклад, розвиток техніко-технологічної підсистеми неможливий без відповідних трансформацій інституціонального середовища та змін кваліфікаційно-трудова характеристик населення).

Запропонований склад економічної системи є, на наш погляд, надзвичайно важливим для розуміння того, що зводиться до процесів виробництва, обміну, розподілу та споживання ВВП (які визначають зміст ядра економічної системи) є занадто спрощеним поглядом на економічні реалії. Сучасна економічна система є настільки взаємопов'язаною і взаємозалежною від інших елементів суспільства, що без урахування їхнього впливу на характер економічного розвитку вести мову про науково обґрунтовану політику в економічній сфері неможливо.

Так, наприклад, культура через архетипи, «колективне несвідоме» визначає особливості економічного менталітету, або економічної культури нації, що, безумовно, втілюється в особливостях взаємодії економічних суб'єктів і, отже, економічних результатах. Інституціональна система, формальні та особливо неформальні правила також багато у чому визначають особливості функціонування економічних процесів і є невід'ємними специфічними елементами конкретної економічної поведінки суб'єктів господарювання.

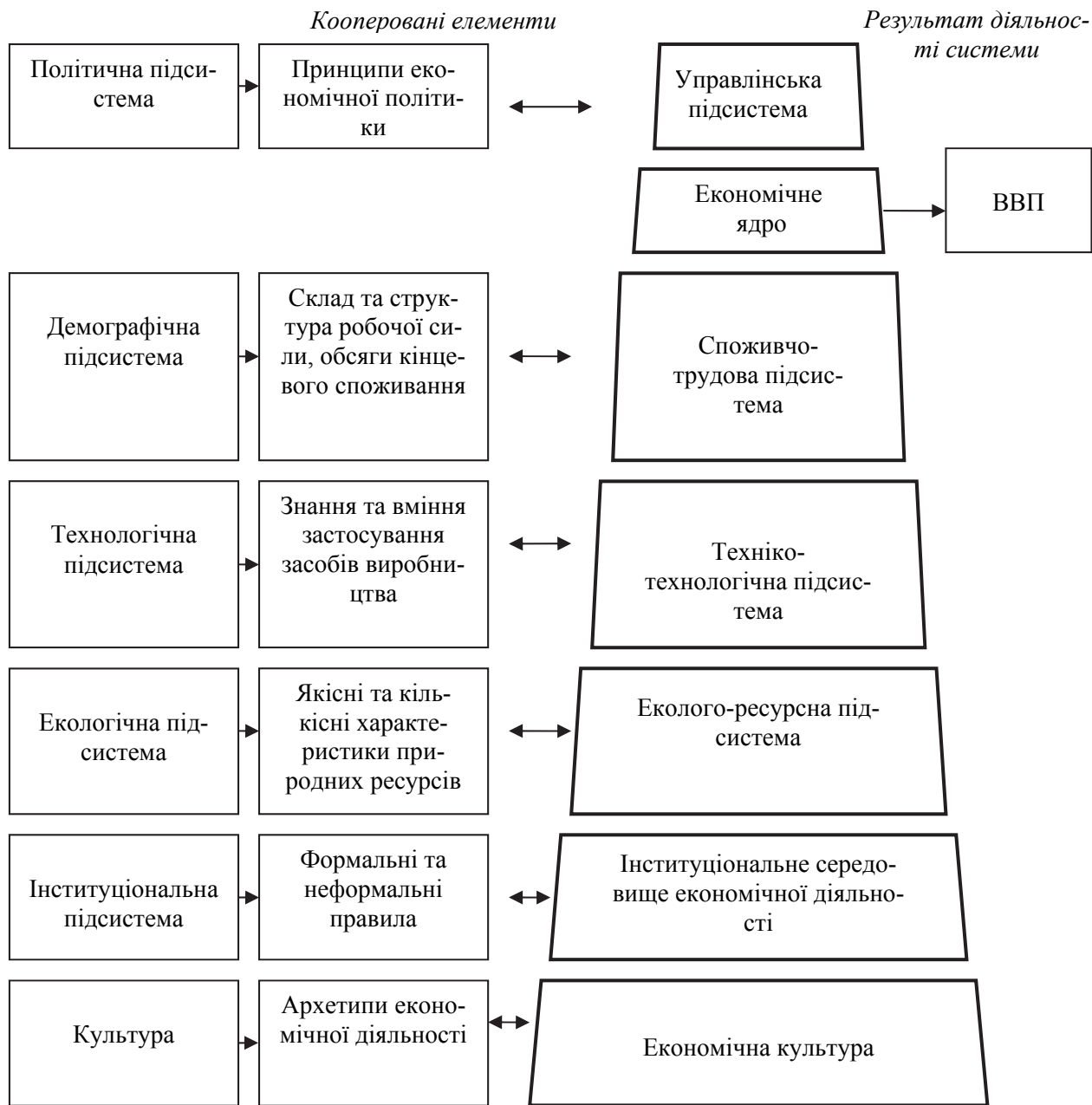

Рис.1. Структура економічної системи, детермінована іншими підсистемами суспільства

Нарешті, технологічна система безпосередньо визначає особливості використання знань та вмінь в процесі економічної діяльності. Характер технологічних процесів детермінує склад і структуру економічних ресурсів у виробничих процесах, рівень кваліфікації працівників, обсяги і структуру ВВП.

Таким чином, економічна система є складним і багатофункціональним утворенням, для якого характерні як різноманітні внутрішні зв'язки між її елементами, так і

зв'язки із зовнішнім середовищем. Як зазначає І. Прангішвілі, для ефективного функціонування подібні складні системи повинні підкорятися принципам сумісності та зосередження функцій. Принцип сумісності функцій означає, що «всі елементи повинні володіти спільністю головних функцій, яка забезпечує можливість взаємодії елементів в системі. Вести мову про цілісність системи можна лише тоді, коли функції її елементів відповідають умовам збереження та розвитку системи». Принцип зосередження функцій

цій полягає у тому, що «...функції елементів більш низького рівня підкоряються функціям елементів більш високого рівня» [7, с.129].

У відповідності з принципами сумісності та зосередження функцій та згідно з виділеними нами структурними компонентами економічної системи можна визначити зміст її функцій, які, з одного боку, забезпечують цілісність економічної системи та, з іншого – потенційну її можливість до інноваційного розвитку (рис.2).

Зрозуміло, що ефективність та сама можливість реалізації даних інноваційних функцій багато в чому залежить від того, наскільки гнучким є наше суспільство до нововведень, наскільки його структурні елементи фундаментальної групи відповідають можливим змінам, що потенційно відбуватимуться в функціональній групі.

Іншими словами, формування інноваційних механізмів подальшого розвитку вітчизняної економіки залежить від адекватності інституційних змін та еволюції економічної культури населення тим реформаторським заходам, що ініціюються політичними та економічними суб'єктами України.

Практика реформування економічної системи України за останні десятиліття переконливо свідчить про суттєве відставання в нашій країні інституційних реформ, що, безумовно, стримує позитивні структурні зміни в інших сферах українського суспільства та спотворює сам характер його розвитку. Тому, безумовно, наше суспільство потребує подальших інституціональних змін, спрямованих на формування у всіх його сферах механізмів, здатних не ігнорувати, а стимулювати інноваційні імпульси подальшого розвитку.

Функції Підсистеми	Забезпечення цілісності системи	Стимулювання інноваційного розвитку системи
Управлінська	Захист економічних інтересів (майнових прав), механізми «політичних ринків»	Захист та специфікація прав власності на інтелектуальний продукт
Економічне ядро	Об'єднання ресурсів в рамках загального процесу відтворення	Впровадження інновацій-продуктів та інновацій процесів
Споживчо-трудова	Визначення рівнів розподілу доходів, напрямів потоків трудових ресурсів	Створення умов привласнення інноваційної ренти та отримання інноваційного прибутку
Техніко-технологічна	Формування способів перетворення економічних ресурсів у життєві блага	Формування принципово нових знань та потреб у інноваційних благах
Еколого-ресурсна	Формування потреб в обмежених природних ресурсах	Формування потреб у ресурсозбереженні та екологічній безпеці
Інституціональне середовище економічної діяльності	Формування інституціональних рамок економічної діяльності	Формування умов для появи нових інститутів, стимулювання інституціональних інновацій
Економічна культура	Вплив на спосіб життя, взаємовідносини індивідуалізму та колективізму	Формування та поширення інноваційної культури населення

Рис. 2. Функції забезпечення цілісності економічної системи та її інноваційного розвитку

Процес створення та зміни інститутів в контексті еволюційного підходу (рис. 3) має наступний характер: економічні суб'єкти поступово здобувають нові знання та навички, під їх впливом змінюють своє відношення до існуючих інститутів і, як результат, вводять нові форми взаємодії один з одним, більш досконалі підходи і правила організації своєї діяльності. Ці зміни, які відбуваються на неформальному рівні, оцінюються політичною сферою і (у випадку визнання їх ефективними) отримують юридичне (фор-

мальне) оформлення. Іншими словами, у випадку еволюційного розвитку економічної системи роль політичної сфери полягає у наданні неформальним інститутам юридичної сили.

В умовах постсоціалістичного розвитку розглянутий механізм еволюційного формування інституційних основ економічного розвитку був суттєво іншим, оскільки у даних країнах відбувалося одночасне революційне трансформування всіх складових суспільства. Фактично процес створення нових

інститутів відбувався не за рахунок їх ініціювання господарюючими суб'єктами на мікрорівні, а через політичну сферу, коли держава безпосередньо формувала подібні інститути на макрорівні з їх подальшим юридичним закріпленням.

З теоретичної точки зору у випадку України та колишніх соціалістичних країн мова йшла про «трансплантацію» (див. напр. [9]) у їх суспільні системи нових інсти-

тутів, які успішно діяли в інших країнах. Вважалося, що на цій основі у трансформаційних економіках динамічно буде відбуватися реформування суспільно-економічних відносин, стверджуватимуться засади ринкової організації господарської діяльності, а за рахунок державного регулювання швидко будуть подолані всі кризові явища, об'єктивно викликані самим характером трансформаційних процесів.

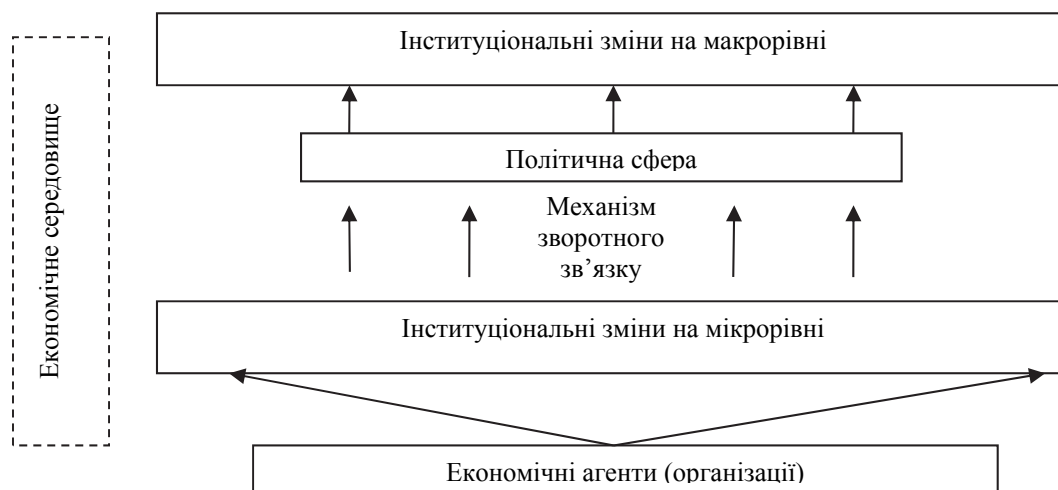

Рис.3. Механізми реалізації інституціональних змін в контексті еволюційного підходу [8, с.316]

Проте, застосування в умовах вітчизняної економічної системи механізмів лібералізації внутрішньо- та зовнішньоекономічної діяльності, приватизації, обмеження державного втручання у господарську практику підприємств тощо призвели зовсім не до тих наслідків, на які очікували реформатори. І однією із головних причин подібного невдалого реформування було намагання застосувати апробовані та ефективно діючі в «країнах-донорах» механізми регулювання економічних процесів за умов недосконалого інституціонального середовища в «країнах-реципієнтах».

Як результат, в Україні та більшості постсоціалістичних країн об'єктивно виникли проблеми відповідності новостворених інституційних основ розвитку суспільства існуючим неформальним правилам поведінки господарюючих суб'єктів. Іншими словами, нові інститути досить часто вступали в дисонанс із історично успадкованими інститутами централізовано-планової еконо-

міки і, отже, сприяли викривленню національного інституціонального простору та посиленню його неоднорідності. Відтак «стандартні» для розвинутих країн стабілізаційні та стимулюючі заходи не призводили до позитивних результатів у постсоціалістичних державах.

Звичайно, дуже важко заздалегідь визначити, як характеристики існуючої інституціональної системи та домінуючої культури вплинуть на функціонування нового інституту. Проте історія трансформації переважної більшості колишніх соціалістичних країн наприкінці ХХ століття свідчить, що дана проблема навіть не враховувалася в рамках тактики та стратегії переходу до ринкової економіки. Як результат, трансплантовані інститути виявилися багато у чому нежиттєздатними, суспільство понесло від цього значні втрати, ми отримали інституціональне середовище, в якому в реальності функціонують неефективні інститути, які не сприяють інноваційній активності.

Необхідно зауважити, що в більш широкому аспекті проблема неефективності інституціонального середовища національної економіки пов'язується із можливістю інституціонального розвитку суспільства. Д. Норт вказував на дві основні причини такого розвитку – ціни, а також зміну смаків, уподобань та ідеології [10]. Іншими словами, мова йде про такі дві складові розвитку суспільства, які сприяють специфічній діяльності економічних суб'єктів, спрямованій на зміну існуючої системи інститутів, а отже, на зміну інституціонального середовища суспільства.

По-перше, співвідношення цін, яке склалося в економіці, може стимулювати або стримувати появу нових норм та правил, оскільки рівень цін є одним із найважливіших орієнтирів для підприємницької активності. Відтак, підвищення такого рівня та відносно зменшення в структурі ціни трансакційних та трансформаційних витрат, необхідних для інституційних змін, сприятиме інституціональному розвитку.

По-друге, під зміною смаків, уподобань та ідеології як причини інституціонального розвитку, Норт фактично має на увазі зміну економічної культури суспільства, нові елементи якої відображаються у відповідних нових інститутах. Звичайно, на відміну від першої причини, еволюція економічної культури і, отже, зміна інституціонального середовища суспільства потребує більшого історичного проміжку часу.

Інституціональне середовище України через наявність численних прикладів інституціональних пасток (дисфункцій інституту) не сприяє сучасному, інноваційному характеру подальшого розвитку національної економіки. І багато у чому ситуація може змінитися лише за умов формування та органічного функціонування більш ефективних норм поведінки (формальних та неформальних інститутів) суб'єктів господарювання вітчизняної економіки, тобто за рахунок певних інституціональних змін.

Тому сьогодні однією із найнагальніших потреб України є необхідність створення сприятливих умов інноваційного розвитку вітчизняної економіки, насамперед у сфері підприємницької діяльності. У резуль-

таті інтеграції сфер науково-технічної та інноваційної діяльності необхідно утворити потужну та розгалужену мережу зв'язків економічних суб'єктів, які через певні механізми забезпечать втілення знань, нових технологій та продуктів у виробничий процес. Взаємодія ефективних інституціональних чинників може сприяти зниженню трансакційних витрат, посиленню конкуренції у сфері високих технологій та наукомісткої продукції, сформує підґрунтя інноваційного саморозвитку економіки.

У контексті зазначених завдань закономірно постає питання щодо стратегій їх вирішення, вибору механізмів виходу із неефективного стану інституціонального середовища сучасної України. Першим, найбільш очевидним варіантом можливої стратегії реформування нашого суспільства у бік його інноваційного розвитку є власне його подальші інституційні зміни. За рахунок або трансплантації інноваційно-сприйнятливих інститутів у наше середовище, або подальшого удосконалення вже існуючих на сьогодні норм та правил з урахуванням специфіки пост трансформаційної економіки України, можна сподіватися на посилення інноваційної активності нашого суспільства.

При всій привабливості зазначеної стратегії у ній є досить вагомими недоліки, які, як показав досвід інституційного будівництва України у 90-ті роки минулого століття, здатні суттєво деформувати поставлені цілі та привести до не тих результатів, які первісно визначалися. Мова йде про вже зазначені вище об'єктивні процеси збільшення трансформаційних витрат в процесі інституціональних реформ, особливо через механізми отримання перехідної ренти.

Як справедливо, на наш погляд, зазначає В. Полтерович, «подібні реформи, модернізуючи інститути, одночасно виступають інструментом процесу перерозподілу. При цьому створюється ілюзія розвитку, який здоганяє, у той час як країна ледь утримується на попередньому відносному рівні або навіть відстає від розвинених економік. Кожний новий виток реформ породжує надії, але замість випереджаючого зростання ефективності він приводить тільки до інтенсифікації процесів перерозподілу» [11, с. 281–

282]. В цьому вчений вбачає потрапляння економіки в «пастку інституціональної відсталості».

Дійсно, після кожного періоду перетворень екстраординарні джерела перехідної ренти поступово вичерпуються, поступово формується нова еліта, яка зацікавлена у збереженні нагромадженого багатства, а значить, у законності і стабільності. Створюються умови для відновлюваного зростання. Однак сформована при неефективних інститутах система швидко втрачає свій потенціал і знову стає неефективною, тобто нездатною ні до саморозвитку, ні до адекватної реакції на зовнішні шоки. Вона вимагає подальшого реформування, що у свою чергу активізує процеси перерозподілу, а не зростання.

Зважаючи на це, при виборі стратегії реформування інституціонального середовища України необхідно враховувати двосторонню залежність між якістю інститутів і економічним зростанням. Механізм взаємовпливу зростання і інституціональної ефективності полягає у тому, що у швидко зростаючій економіці більшість видів перерозподільної активності втрачають свою привабливість, так як інвестиції у виробництво стають більш вигідними. Внаслідок цього скорочується питома вага тіньового сектора, зменшується корупція, лобіювання отримує більш цивілізовані форми. У свою чергу, заходи по стимулюванню економічного зростання створюють поле для співробітництва держави і приватного сектора, сприяючи тим самим укріпленню взаємної довіри і покращення інвестиційного клімату. У результаті відбувається спонтанне покращення інститутів.

Як свідчить світовий досвід, ті країни, яким вдалось уникнути «пастки інституціональної відсталості» (Японія, Корея, Тайвань, повоєнні Франція, Португалія, Фінляндія), не обмежувались тільки інституційними реформами на першому етапі перетворень, а сполучали їх з державною політикою стимулювання економічного зростання на інноваційній основі. З огляду на подібний досвід, ми переконані, що економічна політика української держави також сьогодні повинна бути націленою на поетапне і зба-

лансоване досягнення обох цілей: удосконалення інститутів і стимулювання зростання.

Ще одним немаловажним висновком вдалого інституціонального будівництва по ряду країн є те, що у всіх країнах, які досягли швидкого зростання з метою вирівнювання свого ВВП з розвинутими економіками, це зростання було ініційоване досить жорсткими політичними режимами. Уряди відзначались достатньою силою і стійкістю для того, щоб не слідувати нав'язаним із зовні рецептам економічної політики, бути спроможними придушити перерозподільну активність і разом з тим створити передумови становлення громадянського суспільства.

Кожна із цих країн зуміла знайти нестандартні інституціональні форми, які ініціювали розвиток на початку реформ і спиралися на особливості національної культури. Прикладом може слугувати кейрецу і система головних банків Японії, чеболі в Кореї, індикативне планування і особливе сполучення державного апарату та бізнесу в Японії, Кореї й Тайвані. Зовсім не відповідає класичним моделям зростання інституціональна система і політика сучасного Китаю, який продовжує викликати подив високими темпами зростання (близько 10% на рік) ось вже більше двадцяти років.

Висновки. Оскільки головним інституціональним новатором у сучасних умовах виступає держава, то у першу чергу на неї покладається завдання забезпечити в Україні дієвість як формальних, так і неформальних інститутів, які знаходяться в основі історичних традицій і суспільних стереотипів поведінки суб'єктів інноваційної діяльності. А це вимагає об'єктивного посилення ролі держави.

Стабільність політичного устрою, стійкість господарського розвитку, безпека і правопорядок, надання суспільних благ і забезпечення достатнього рівня державних доходів для виконання визначених функцій – ось головні критерії сили держави. Якщо держава слабка, вона не може забезпечити регулятивних та інституціональних умов для функціонування ринку. Ніякий інститут, окрім держави, не може суттєво вплинути на ринкові механізми господарювання з усіма його інститутами і забезпечити виконання

ринкових правил. Отже, незважаючи на вплив глобальних процесів, держава зберігає свою роль, яка не зменшується, а навпаки, посилюється через зміну пріоритетів і механізмів її втручання.

Очевидно, що рівень відповідності нашої держави даним критеріям ще далекий від того, щоб стверджувати про сильну державу в Україні з позиції її можливостей ефективно впливати на соціально-економічні процеси і сприяти неухильному зростанню суспільного добробуту на сучасних постіндустріальних основах. Тому, для умов України першочерговим завданням є створення сильної держави, яка виступаючи ініціатором реформ і створюючи демократичні інститути, за рахунок дієвого регулювання могла б запроваджувати в життя політичні курси і нею ж прийняті закони, сприяти захисту національних інтересів у глобальному просторі.

Література

1. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін: навчальний посібник / Ю. М. Бажал. – К. Заповіт, 1996. – 240 с.
2. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Гесць та ін. Національний Інститут стратегічних досліджень [Інститут економічного Прогнозу-

вання НАН України, Міністерство економіки та питань європейської інтеграції України]. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

3. Федулова Л. І. Технологічний розвиток економіки України: моногр. / Л. І. Федулова. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 627 с.
4. Чухно А. А. Твори: у 3т. / А. А. Чухно // НАН України, Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006 – 512 с.
5. Обучение рынка / Под ред. С. Ю. Глазьева: Монография. – М.: «Издательство «Экономика»», 2004. – 639 с.
6. Пилипенко Ю. І. Технологічна система суспільства та її структура / Ю. І. Пилипенко // Науковий вісник НГУ. – № 6 (132), 2012. С. –147–153.
7. Прангишвили И. В. Системный метод и общественные закономерности. Серия «Системы и проблемы управления» / И. В. Прангишвили. – М.: СИНТЕГ, 2000 – 528 с.
8. Постсоветский институционализм: Монография / Под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева. – Донецк: Каштан, 2005. – 480 с.
9. Олейник А. Н. Институциональная экономика / Антон Николаевич Олейник / М.: ИНФРА-М, 2000. – 416 с.
10. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение: пер. с англ. // THESIS, 1993. – Т.1, вып. 2. – 234 с.
11. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.

В статье анализируется система экономических и неэкономических факторов, могущих как способствовать, так и сдерживать инновационное развитие национальной экономики. Предложена модель экономической системы, основанная на принципе функционального взаимодействия структурных элементов общества. Определены направления государственного стимулирования инновационной деятельности хозяйствующих субъектов экономики Украины.

Ключевые слова: экономическая система, инновационное развитие, структурные изменения, государственное регулирование.

The system of economic and noneconomic factors potentially promoting or hindering the development of innovative development of domestic economy is analyzed. The economic system model based on the principle of functional interaction of social structural elements is offered. The orientation of state incentive of innovation activities of business entities of Ukraine's economy is determined.

Keywords: economic system, innovation development, structural changes, state regulation.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Задосю А. О.